

МИНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

БИЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Гарантії задержнення
прав та свобод
людини:
національний та
міжнародний досвід

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

***Гарантії забезпечення прав та
свобод людини: національний та
міжнародний досвід***

БІЛА ЦЕРКВА 2023

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Білоцерківського національного аграрного університету (протокол №12 від 22.12.2023 р.)

Рецензенти:

Журавель Ярослав Володимирович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Академії праці, соціальних відносин та туризму.

Діордіца Ігор Володимирович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри приватного та публічного права Київського національного університету технологій та дизайну.

Гарантії забезпечення прав та свобод людини: національний та міжнародний досвід: колективна монографія / Кол. авторів. Біла Церква: Білоцерківський національний аграрний університет, 2023. 275 с.

У колективній монографії проаналізовано гарантії міжнародно-правової системи захисту прав людини та її вклад у розвиток нормативно-правового регулювання захисту прав людини в Україні в контексті розвитку міжнародного права, відповідності українського законодавства міжнародно-правовим нормам у сфері прав людини, а також практики застосування цих норм міжнародними та національними контрольними і правозахисними органами. Розглядається участь України у всесвітніх та регіональних міжнародних правозахисних структурах та органах.

Монографія стане цікавою для юристів-міжнародників, викладачів, студентів та аспірантів юридичних факультетів вищих навчальних закладів, а також практиків, усіх, хто цікавиться проблемами сучасного міжнародного права.

The collective monograph analyzes the guarantees of the international legal system for the protection of human rights and its contribution to the development of legal regulation of the protection of human rights in Ukraine in the context of the development of international law, the compliance of Ukrainian legislation with international legal norms in the field of human rights, as well as the practice of applying these norms international and national control and human rights bodies. Ukraine's participation in global and regional international human rights structures and bodies is considered.

The monograph will be interesting for international lawyers, teachers, students and postgraduates of law faculties of higher educational institutions, as well as practitioners, all those interested in the problems of modern international law.

© Колектив авторів, 2023

© Білоцерківський національний аграрний університет, 2023

Офіційний сайт: <http://www.btsau.edu.ua/>

ЗМІСТ

<i>Гарантії та механізми захисту економічних, соціальних та культурних прав: міжнародний та національний аспекти (Ковальчук І.В.)</i>	5
<i>Реалізація конституційного права на судовий захист в контексті судової реформи в Україні (Бровко Н.І.)</i>	40
<i>Міжнародні механізми захисту прав людини у міжнародних конфліктах та конфліктах неміжнародного характеру (Сокиринська О.А.)</i>	79
<i>Дотримання прав людини при проведенні негласних оперативних заходів, пов'язаних з втручанням у приватне життя особи (Звонарьов О.Ю.)</i>	129
<i>Гарантії забезпечення прав засуджених в місцях позбавлення волі у національному та міжнародному вимірі (Сімакова С.І.)</i>	165
<i>Забезпечення прав людини в контексті євроінтеграційних процесів в Україні (Тимощук О.Г.)</i>	206
<i>Міжнародна система захисту прав дитини (Малишко І.В.)</i>	241

УДК 342.7

КОВАЛЬЧУК І.В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри публічно-правових дисциплін

Білоцерківський національний аграрний університет

ГАРАНТІЇ ТА МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ЕКОНОМІЧНИХ, СОЦІАЛЬНИХ ТА КУЛЬТУРНИХ ПРАВ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Права мають давню традицію та досліджені науковцями в теорії та історії правових вчень, але права людини – це сучасний набір індивідуальних і колективних прав, які офіційно встановлюються, регулюються, гарантуються та захищаються через міжнародне та національне право. Гарантії та механізми захисту економічних, соціальних та культурних прав є важливою складовою правової системи будь-якої країни. Ці права визнаються відповідно до міжнародних стандартів і закріплюються в національному законодавстві.

У минулому конституції часто взагалі не згадували про соціальні та економічні права (наприклад, Конституція Сполучених Штатів), лише згадували їх у преамбулі, таким чином не надаючи їм юридичної сили (Конституція Франції) або включали лише ці соціальні права, які реально можна було б застосувати негайно (Конституція Данії 1953 року захищає права на освіту та соціальну допомогу, але не захищає інші соціальні права).

Забезпечення ефективних механізмів захисту економічних, соціальних і культурних прав сприяє як справедливому розподілу суспільних благ і послуг, так і правоохоронним органам, полегшуючи притягнення до відповідальності за скоєння міжнародних злочинів, як того вимагають принципи перехідного правосуддя. Відсутність доступу до економічних та соціальних прав не лише перешкоджає ефективному правосуддю перехідного періоду, але й створює

перешкоду для участі в інституційних та соціальних структурах державної розбудови.

Економічні, соціальні та культурні права покликані забезпечити захист людей як повноправних особистостей, виходячи з перспективи, в якій люди можуть користуватися правами, свободами та соціальною справедливістю одночасно. У світі, де, за даними Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН), «п'ята частина населення країн, що розвиваються, щодня голодує, чверть не має доступу навіть до таких предметів першої необхідності, як безпечна питна вода, а третина живе в стані бідності. Соціальні, економічні та культурні права є самоочевидними.

Незважаючи на значний прогрес з часу заснування Організації Об'єднаних Націй у вирішенні проблем людської депривації, понад мільярд людей живуть в умовах крайньої бідності, бездомності, голоду та недоїдання, безробіття, неписьменності та хронічних захворювань. Понад 1,5 мільярда людей не мають доступу до чистої питної води та санітарії, близько 500 мільйонів дітей не мають доступу навіть до початкової освіти; і більше одного мільярда дорослих людей не вміють читати і писати. Такий масштаб маргіналізації, незважаючи на триваюче глобальне економічне зростання та розвиток, порушує серйозні питання не лише розвитку, а й основних прав людини.

Економічні права гарантують доступ до праці, соціального захисту, освіти та здоров'я. Механізми захисту цих прав включають забезпечення мінімальної заробітної плати, соціальних виплат, доступу до безкоштовної освіти та медичної допомоги.

Соціальні права включають право на житло, харчування та воду, а також на культурну та релігійну свободу. Механізми захисту цих прав включають забезпечення доступу до житла та води, соціальних програм для найбільш потребуючих, а також захист прав меншин.

Культурні права гарантують право на культурний розвиток та доступ до культурних цінностей. Механізми захисту цих прав включають забезпечення доступу до культурних подій та захисту культурної спадщини.

У кожній країні механізми захисту прав можуть відрізнятися, але вони повинні відповідати міжнародним стандартам та законодавству країни. Важливо, щоб гарантії та механізми захисту прав були ефективними та доступними для всіх громадян.

Низка основоположних міжнародних нормативно-правових актів визначає основні механізми гарантії прав людини та імплементовані у національне законодавство демократичних держав.

Загальна декларація прав людини¹ 1948 року містить тридцять статей, що визначають усі права людини, які повинні бути захищені. Оскільки Декларація не мала обов'язкової юридичної сили, а носила лише декларативний характер, то міжнародним співтовариством було ухвалено низку міжнародних нормативних актів, які є юридично обов'язковими для держав-учасниць і які розширили обсяг і глибину тих прав, які повинні бути захищені. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966² р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966³ р., Перший і Другий факультативні протоколи до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і сама Загальна декларація утворюють те, що відомо як Міжнародний білль про права людини⁴.

Існують додаткові нормативно-правові акти про права людини на регіональному рівні, зокрема Європейська конвенція з прав людини⁵ 1950 року, Американська конвенція прав людини⁶ 1969 року та Африканська хартія прав людини і народів⁷ 1981 року, які містять механізми захисту прав людини та є обов'язковими для держав-учасників у різних частинах світу.

На сьогодні такий механізм не створено для жодної частини азіатського регіону. У сукупності ці міжнародні та регіональні інструменти сприяння і

¹ Загальна декларація прав людини. 1948. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_015

² Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. 1966. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

³ Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. 1966. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

⁴ Міжнародний білль про права людини. Виклад фактів. Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо, 2004. 62 с.

⁵ Європейська конвенція з прав людини. 1950. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

⁶ Американська конвенція прав людини. 1969. <https://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-52.html>

⁷ Денисов В. Н. Африканська хартія прав людини і народів 1981. Юридична енциклопедія : [у 6 т.]. ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1 : А-Г. 672 с.

захисту прав людини дедалі більше представляли глобальний консенсус щодо набору прав, які слід захищати. Однак точний перелік прав людини може відрізнятись залежно від того, як трактуються різні документи з прав людини.

1948 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Загальну декларацію прав людини, в якій викладено основні громадянські, культурні, економічні, політичні та соціальні права, якими наділено всіх без винятку людей.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права є міжнародним договором про права людини, який встановлює, що всі ми маємо визначені та гарантовані права людини, як то: право на соціальне забезпечення, право на їжу та житло як частину належного рівня життя, трудові права, право на охорону здоров'я, освіту та участь у культурному житті. Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права кодифіковано права людини, що стосуються робочого місця, соціального забезпечення, сімейного життя, участі в культурному житті та доступу до житла, їжі, води, охорони здоров'я та освіти. Головним органом, який займається виконанням Пакту, є Комітет з економічних, соціальних і культурних прав.

4 квітня 2008 року спеціальною Робочою групою, створеною в межах роботи Ради з прав людини було схвалено остаточний текст проекту Факультативного протоколу⁸ до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права – це новий міжнародний договір у сфері захисту прав людини.

Основною метою даного Факультативного протоколу є розробка та гарантування механізмів розгляду індивідуальних та колективних скарг щодо порушення прав людини, закріплених у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права. У такий спосіб країни-члени ООН намагаються привернути увагу до загальних гарантій реалізації соціальних, економічних та культурних прав людини. Відсутність механізму передачі повідомлень про

⁸ Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. 2008. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i50#Text

порушення та недотримання положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права свідчить про асиметрію реалізації у всесвітній системі захисту прав людини ряду груп прав – економічних, соціальних та культурних, з одного боку, та громадянських і політичних прав, з іншого.

Затвердження Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права сприятиме накопиченню міжнародного досвіду реалізації економічних, соціальних та культурних прав, активізації співробітництва між державами-учасницями цього міжнародного договору як на двосторонньому рівні, так і безпосередньо з Комітетом ООН з економічних, соціальних та культурних прав. Його створення підтвердить затверджені у Віденській декларації та Програмі дій принципи універсальності, взаємозалежності та неподільності всіх прав людини.

Існування механізму розгляду скарг у сфері прав людини спонукатиме держави-учасниці вживати більш ефективних засобів правового захисту та розвивати правову практику на міжнародному рівні. Вищезазначене, у свою чергу, сприятиме розвитку внутрішньої судової практики з питань, що стосуються економічних, соціальних та культурних прав, зміцнюватиме міжнародну підзвітність, дозволить органам з розгляду скарг займатися конкретними випадками й тим самим впорядкує правову практику та покращить стан вразливих верств населення⁹.

Цілі сталого розвитку (2015) – це 17 глобальних цілей, прийнятих державами-членами ООН, спрямованих на подолання бідності, захист планети та забезпечення миру та процвітання для всіх до 2030 року. Разом із Цілями сталого розвитку Генеральна Асамблея ООН прийняла універсальну, інтегровану та трансформаційну стратегію до 2030 року. Порядок денний сталого розвитку та дорожня карта для їх досягнення.

Європейська соціальна хартія 1961 року (в новій редакції 1996 року) є договором Ради Європи, який гарантує основні соціальні та економічні права,

⁹ Яковенко О. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. https://minjust.gov.ua/m/str_14387

зосереджуючись на щоденних основних потребах і захисті вразливих осіб. Вона була створена як аналог ЄКПЛ, яка стосується громадянських і політичних прав.

Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ)

ЄКПЛ (1950 р.) – це договір Ради Європи, який гарантує права людини та основні свободи кожної людини в кожній державі-члені Ради Європи. Вона базується на Загальній декларації прав людини (1948 р.), однак ЄКПЛ є юридично обов'язковим документом. ЄСПЛ заснував Європейський суд з прав людини. Будь-яка жертва порушень з боку держави-учасниці може подати справу до суду.

Хартія основних прав Європейського Союзу

Хартія є юридично обов'язковим документом ЄС, який закріплює ряд громадянських, політичних, економічних і соціальних прав громадян і резидентів ЄС. Її зміст стосується держав-членів ЄС та інституцій ЄС під час імплементації права Європейського Союзу. Хартія офіційно тлумачиться Судом Європейського Союзу.

Концепції, що лежать в основі економічних, соціальних та культурних прав, не є новими. Питання неприпустимості рабства, примусової праці, дитячої праці, розвитку трудових прав, профспілок, питання самовизначення, досягнення добробуту та зобов'язань держав перед окремими людьми сягають корінням у глибини філософського розуміння прав людини.

Деякі з цих прав вже визнані та реалізовані в національних законах європейських держав, а також включені в інші міжнародні та регіональні нормативно-правові акти, наприклад, ті, які закріплюють основні права та свободи, а також права жінок, дітей, людей з інвалідністю та трудящих-мігрантів, серед інших, а також ті, що стосуються ліквідації дискримінації, у тому числі за ознакою статі, релігії та раси, і це лише деякі з них.

Економічні, соціальні та культурні права є позитивними правами. Це означає, що держава повинна робити кроки «в максимумі наявних у неї ресурсів» для їхньої реалізації та забезпечення гарантій. Держави мають різні зобов'язання:

- поважати економічні, соціальні та культурні права (утримуватися від будь-яких їх порушень);
- захищати економічні, соціальні та культурні права (не допускати їх порушення третіми особами);
- дотримуватись економічних, соціальних та культурних прав (вживати необхідних заходів щодо їх реалізації, у тому числі за допомогою законодавчих, адміністративних, бюджетних та інших процесів); і
- шукати та надавати міжнародну допомогу та співпрацю у реалізації економічних, соціальних та культурних прав.

Держави повинні гарантувати реалізацію економічних, соціальних та культурних прав без дискримінації за ознаками, зазначеними в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, включаючи расу, колір шкіри, стать, мову, релігію, політичні чи інші переконання, національне чи соціальне походження, майновий статус та місце народження, а також додаткові заборонені підстави для дискримінації, включаючи інвалідність, вік, національність, сімейний стан, сексуальну орієнтацію та гендерна ідентичність, стан здоров'я, місце проживання, економічний та соціальний стан.

Зобов'язання України щодо захисту цих прав викладені в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, ратифікованому Україною в 1973 році¹⁰.

Хоча бідність прямо не згадується в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, вона є постійною темою в Пакті. Бідність також є постійною проблемою для Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав, а також організацій громадянського суспільства, особливо в тому, що стосується захисту економічних прав найбільш уразливих груп населення. Насправді, захист економічних прав, таких як право на роботу, житло або їжу, має прямий вплив на бідність.

¹⁰ Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

У спеціальній заяві 2001 року Комітет написав: «У світлі досвіду, накопиченого протягом багатьох років, включаючи вивчення доповідей багатьох держав-учасниць, Комітет твердо переконаний, що бідність є запереченням прав людини»¹¹.

Окремий аспект дослідження бідності полягає у факторі її вкрай негативного впливу на розвиток дітей. Їх здоров'я та освіта можуть постраждати, так само як і їхня здатність реалізувати свій потенціал та брати участь у житті суспільства, як у дитинстві, так і в міру дорослішання. І стурбованість викликає не лише бідність у країнах, що розвиваються: бідність зачіпає людей навіть у найбагатших країнах, а соціальні відмінності між «заможними» та «незабезпеченими» можуть зруйнувати громадянське суспільство через соціальну нерівність.

Свобода від бідності прямо не визнається як права людини в жодному міжнародному договорі з прав людини. Однак право на достатній рівень життя (включаючи житло та харчування), на здоров'я, освіту та свободу від дискримінації є основними принципами Конвенції про права дитини та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права.

Конкретні питання, пов'язані з дитячою бідністю, включають право на виживання та розвиток, право на здоров'я, право на освіту, захист від дитячої праці (включаючи справедливую оплату, якщо дитина працює у здоровому середовищі) та інших форм експлуатації, створюваних ситуаціями бідності.

Підхід, заснований на правах, позиціонує людей як активних суб'єктів, які претендують на життя з гідністю, благополуччям і можливостями, а не як прохачів, змушених стукати у двері системи, яка їх підвела.

Підхід, заснований на правах, відкидає хибну дихотомію «заслуговує» і «не заслуговує», а також уявлення про те, що «заслуги» можуть бути легітимним критерієм доступу до прав та умовою для їх гарантій.

¹¹ Substantive issues arising in the implementation of the international covenant on economic, social and cultural rights: poverty and the international Covenant on economic, social and cultural rights. Statement adopted by the committee on economic, social and cultural rights on 4 may 2001 <https://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/statements/E.C.12.2001.10Poverty-2001.pdf>

Управління засноване на правах людини полягає в тому, щоб прийняти закони та принципи прав людини та перетворити їх на ефективну державну політику та практику застосування. Вона спрямована на розширення прав і можливостей носіїв прав (окремих осіб і громад) у прийнятті рішень, які безпосередньо впливають на них, і зміцнення спроможності носіїв обов'язків (державних установ) виконувати свої зобов'язання в галузі прав людини. Імперативом є відновлення балансу владних відносин і побудова міцних відносин підзвітності між носіями прав і обов'язків. Розрізняють п'ять основних принципів¹², що лежать в основі підходів, заснованих на правах людини:

А. Участь: Забезпечення залучення окремих осіб та громад до прийняття рішень, які відповідатимуть їхнім потребам та впливатимуть на реалізацію їхніх прав.

Б. Підзвітність: моніторинг дотримання та прогресу в реалізації прав людини. Для цього потрібні значущі цілі, а також надійні та своєчасні дані. Крім того, критично важливим є притягнення до відповідальності носіїв обов'язків за допомогою прозорих механізмів скарг та відшкодування.

В. Недискримінація та рівність: вивчення того, як політика впливає на реалізацію прав між різними групами, та усунення всіх форм дискримінації. Надання пріоритету тим, хто стикається з більшими бар'єрами в реалізації своїх прав, має першорядне значення.

Г. Розширення прав і можливостей: забезпечення розуміння людьми своїх прав і підтримки в прийнятті рішень, що впливають на їхнє життя. Знову ж таки, основна увага приділяється забезпеченню того, щоб ті, хто є найбільш маргіналізованими, мали можливість заявляти про свої права.

Д. Законність: Обґрунтування політики, практики та процедур у міжнародному та національному законодавстві та стандартах з прав людини.

Зобов'язання України за міжнародними договорами реалізуються шляхом прийняття вітчизняних законів, які гарантують або посилюють захист, передбачений підписаними договорами.

¹² <http://ennhri.org/about-nhris/human-rights-based-approach/>

Міжнародні права людини в договорах, ратифікованих Україною, мають вплив на тлумачення всіх нормативно-правових актів і державної політики, що реалізується всіма розпорядженнями уряду та нормативно-правовими актами парламенту. Хоча парламент офіційно ратифікує договори з прав людини, він може робити це добросовісно лише в тому випадку, якщо всі розпорядження уряду спрямовані на виконання цих зобов'язань в межах своєї юрисдикції та повноважень. Коли Україна ратифікувала Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, вона визнала, що їх положення «поширюються на всю територію України без будь-яких обмежень чи винятків».

У той час як усі урядові розпорядження є обов'язковими і закріплюють юридичне зобов'язання поважати, захищати та виконувати права людини, інші суб'єкти, включаючи приватний сектор, громадянське суспільство та наукові кола, вважаються відповідальними особами, що можуть допомогти вплинути на реалізацію людьми своїх прав.

Гарантії та механізми захисту економічних прав включають такі аспекти, як:

1. Мінімальна заробітна плата: це мінімальний рівень оплати праці, який забезпечує працівникам достатній рівень життя. У багатьох країнах існують закони, які встановлюють мінімальну заробітну плату, а також механізми контролю за її дотриманням.

2. Соціальні виплати: це грошова допомога, яка надається людям з низьким доходом або безробітним для забезпечення їх базових потреб. Соціальні виплати можуть бути надані у вигляді допомоги на дитину, матеріальної допомоги, допомоги по безробіттю та інших програм.

3. Доступ до освіти та здоров'я: це право на безкоштовний доступ до освіти та медичної допомоги. У багатьох країнах існують державні програми, які забезпечують безкоштовну освіту та медичну допомогу для всіх громадян.

4. Захист прав працівників: це механізми захисту прав працівників, які включають право на безпечні та здорові умови праці, право на відпустки та вихідні дні, право на захист від дискримінації та інші права.

5. Захист прав споживачів: це механізми захисту прав споживачів, які включають право на безпечні та якісні товари та послуги, право на інформацію про товари та послуги, право на захист від обману та недобросовісної реклами.

6. Захист прав власності: це механізми захисту прав власників майна, які включають право на власність, право на захист від незаконного захоплення майна, право на захист від шахрайства та інших злочинів.

Гарантії та механізми захисту соціальних прав включають такі аспекти, як:

1. Пенсійна система: це система, яка забезпечує пенсійні виплати для людей після досягнення певного віку або при настанні інвалідності. У багатьох країнах існують закони, які встановлюють пенсійну систему та механізми контролю за її дотриманням.

2. Соціальне страхування: це система, яка забезпечує грошову допомогу в разі хвороби, травми або інвалідності. У багатьох країнах існують державні програми соціального страхування, які забезпечують безкоштовну медичну допомогу та інші послуги.

3. Захист прав дітей: це механізми захисту прав дітей, які включають право на освіту, право на безпеку та здоров'я, право на захист від насильства та інших форм експлуатації.

4. Захист прав жінок: це механізми захисту прав жінок, які включають право на рівність, право на захист від насильства та дискримінації, право на доступ до освіти та здоров'я.

5. Доступ до житла: це право на безпечне та комфортне житло. У багатьох країнах існують програми державної підтримки для людей з низьким доходом, які допомагають їм отримати доступне житло.

6. Захист прав мігрантів: це механізми захисту прав мігрантів, які включають право на працю, право на захист від експлуатації та дискримінації, право на доступ до освіти та медичної допомоги.

7. Захист прав людей з інвалідністю: це механізми захисту прав людей з різними видами інвалідності. Це можуть бути закони, які забезпечують доступність середовища, програми підтримки та інші заходи.

Культурні права є важливою складовою соціальних прав, і їх захист є необхідним для забезпечення розвитку культури та збереження культурної спадщини. Гарантії та механізми захисту культурних прав включають такі аспекти, як:

1. Законодавство: законодавча база є основою захисту культурних прав. Кожна країна повинна мати закони, які гарантують захист культурної спадщини, прав на свободу творчості та доступ до культурних благ.

2. Органи культури: органи культури повинні забезпечувати доступ до культурних благ та сприяти розвитку культури. Вони мають бути відповідальними за збереження культурної спадщини та популяризацію національної культури.

3. Фінансування: держава повинна забезпечувати фінансову підтримку для збереження культурної спадщини та розвитку культури. Це може бути здійснено через державні програми та субсидії для культурних організацій та проектів.

4. Освіта: освіта є важливим механізмом захисту культурних прав. Вона повинна забезпечувати доступ до культурних знань та сприяти розвитку творчості.

5. Міжнародне співробітництво: міжнародне співробітництво є важливим для збереження культурної спадщини та популяризації національної культури. Країни можуть співпрацювати у збереженні об'єктів культурної спадщини, обміні культурними програмами та іншими проектами.

6. Захист прав меншин: культурні права повинні бути захищені для всіх груп населення, включаючи меншини. Держава повинна забезпечувати рівність доступу до культурних благ та забезпечувати захист прав меншин на свободу творчості та культурний розвиток.

У кожній країні механізми захисту прав можуть відрізнятися, але вони повинні відповідати міжнародним стандартам та законодавству країни. Важливо, щоб гарантії та механізми захисту прав були ефективними та доступними для всіх громадян.

Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав був створений у 1985 році відповідно до Резолюції 1985/17 для виконання функцій моніторингу, покладених на Економічну та Соціальну Раду ООН у частині IV Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права¹³.

Він також прагне ширше захищати, гарантувати та просувати економічні, соціальні та культурні права шляхом співпраці з державами-учасницями та іншими зацікавленими третіми сторонами, такими як недержавні суб'єкти, такі як міжнародні або локальні громадські організації тощо. Як орган моніторингу договорів Комітет прагне роз'яснити нормативний зміст та обов'язки прав, що містяться в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, а також тлумачити принципи та концепції, що містяться в Пакті, наприклад, щодо природи зобов'язання держав-сторін та їх відповідальності¹⁴.

Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав проводить засідання двічі на рік для розгляду періодичних звітів держав-учасниць про дотримання ними своїх зобов'язань, які подаються кожні 5 років. Він веде «конструктивний діалог» із державами та видає Заключні зауваження, в яких відзначає позитивні аспекти законодавства та практик, які впроваджені державою, занепокоєння щодо стану дотримання прав та свобод і рекомендації державі-учасниці¹⁵.

Відповідно до Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 2008 року¹⁶, держави-учасниці визнають компетенцію Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав отримувати та розглядати індивідуальні чи групові повідомлення, міждержавні повідомлення та здійснювати процедури розслідування. Залишається побачити, наскільки ефективним буде Протокол у забезпеченні правового захисту від

¹³ UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Committee On Economic, Social And Cultural Rights, Monitoring the economic, social and cultural rights, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/Pages/CESCRIntro.aspx>

¹⁴ General comment No. 3: The nature of States parties obligations (Art. 2, par. 1) General Comment/recommendation CESCR, 01 Jan 1991.

¹⁵ General Comment No. 24 on State Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the Context of Business Activities General Comment/recommendation CESCR E/C.12/GC/24 10 Aug 2017.

¹⁶ Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, New York, 10 December 2008. Entry into force 5 May 2013. Signatories: 45. Parties: 22

порушень, оскільки ці нові процедури знаходяться в зародковому стані, а кількість держав, які ратифікували Протокол на сьогоднішній день, обмежена.

Разом з тим, набуття чинності та започаткування дії такого механізму скарг на порушення прав людини, допоміг розвіяти міф про те, що економічні, соціальні та культурні права не підлягають судовому захисту та мають нижчий статус, ніж громадянські та політичні права.

Окрім механізмів наддержавних органів, економічні, соціальні та культурні права також захищаються та заохочуються відповідно до системи, що базується на Статуті ООН, центром якої є спеціальні процедури Ради з прав людини та Універсальний періодичний огляд. Існують як тематичні, так і національні спеціальні доповідачі, до компетенції яких входять конкретні соціально-економічні або культурні права, такі як, зокрема, Спеціальний доповідач у сфері культурних прав, Спеціальний доповідач з права на освіту та Спеціальний доповідач з права на їжу.

Універсальний періодичний огляд був створений у 2006 році як єдиний механізм перевірки дотримання прав людини всіма державами-членами Організації Об'єднаних Націй. В межах Універсального періодичного огляду кожна держава доповідає про виконання своїх зобов'язань у галузі прав людини та про заходи, вжиті нею для поліпшення ситуації з правами людини (як механізми притягнення до відповідальності за правопорушення, так і превентивні заходи).

Універсальний періодичний огляд був заснований 15 березня 2006 року Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй на основі Резолюції 60/251¹⁷, яка заснувала Раду з прав людини. Відповідно до пункту 5 (е) резолюції Рада з прав людини на основі об'єктивної та достовірної інформації проводить всебічні періодичні огляди дотримання кожною державою своїх зобов'язань та зобов'язань у галузі прав людини з метою забезпечення загального охоплення та рівного ставлення до всіх держав. Такий перегляд має бути механізмом співпраці, заснованим на інтерактивному двосторонньому діалозі із

¹⁷ Резолюція 60/251 Генеральної Асамблеї ООН від 15 березня 2006 <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/502/66/PDF/N0550266.pdf?OpenElement>

зацікавленою країною, і має доповнювати, а не дублювати роботу договірних органів.

Резолюція 5/1¹⁸ передбачає, що основою універсального періодичного огляду є:

1. Статут Організації Об'єднаних Націй;
2. Загальна декларація прав людини;
3. договори з прав людини, учасником яких є держава;
4. добровільні декларації та зобов'язання держав, у тому числі ті, що були зроблені або взяті на себе при висуванні кандидатів на виборах до Ради з прав людини.

Пунктом 15 Резолюції 5/1 передбачено, що перевірка проводиться на підставі поданої державою інформації:

а) *інформацію від відповідної держави, яка може мати форму національної доповіді, підготовленої на основі загальних керівних принципів, яка може також включати будь-яку іншу інформацію, яку держава вважає за необхідне включити;*

2) *додатковий збірник, підготовлений Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, інформації, що міститься в доповідях договірних органів, спеціальних процедурах, включаючи зауваження і коментарі відповідної держави, та інших відповідних офіційних документах Організації Об'єднаних Націй;*

3) *додаткова достовірна інформація, надана іншими зацікавленими сторонами для Універсального періодичного огляду, яку також бере до уваги Рада з прав людини.*

Огляд проводить робоча група, до складу якої входять 47 членів Ради з прав людини. Будь-яка з держав-членів ООН може брати участь в огляді, надаючи аргументи на свою сторону та пояснення. Розгляду кожної держави сприяє група з трьох доповідачів, що складається з представників трьох держав.

¹⁸ Резолюція 5/1 Ради з прав людини від 18 червня 2007 року «Інституціональна побудова Ради з прав людини Організації Об'єднаних Націй»
<http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/UPR/Pages/BackgroundDocuments.aspx>

Три доповідачі обираються жеребкуванням з різних регіональних груп перед кожною сесією робочої групи.

До початку розгляду країни можуть подавати письмові запитання обраним доповідачам щодо держави, що розглядається. Доповідачі направляють ці питання до Управління Верховного комісара ООН з прав людини, а потім передають їх відповідній державі.

Аналіз у робочій групі триває три з половиною години (210 хвилин), з яких 70 хвилин присвячується презентації національної доповіді, і відбувається у формі діалогу між державою, що розглядається, державами-членами Ради з прав людини та країнами-спостерігачами. Розгляд відбувається під час засідання робочої групи, під час обговорення будь-яка держава-член ООН може поставити запитання, висловити свої висновки та/або рекомендації державі, що розглядається. Доповідачі можуть розділити запитання на групи, щоб структурувати інтерактивний діалог під час рецензування.

Після розгляду робочою групою стану дотримання прав людини у відповідній державі, три доповідачі готують остаточний документ за участю держави, яку перевіряють та за сприяння Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Цей підсумковий документ є звітом, що підсумовує прогрес, досягнутий в огляді, включаючи питання, висновки та рекомендації, зроблені державами під час огляду, а також відповіді держави, що звітує.

Робоча група не виділяє більше 30 хвилин на розгляд та затвердження кожного підсумкового документа протягом 48 годин після розгляду. Кожна держава має можливість висловити свою згоду з висновками та рекомендаціями, що містяться в підсумковому документі. Підсумковий документ визначає як рекомендації, з якими відповідна держава погодилася, так і рекомендації, з якими держава не погодилася.

Усі доповіді Універсального періодичного огляду подаються до Ради з прав людини, яка розглядає та ухвалює їх на своїй черговій сесії.

Перед прийняттям кожного підсумкового документа державі, що розглядається, надається можливість відповісти на запитання або теми, які не

були належним чином розглянуті під час інтерактивного діалогу на сесії Робочої групи з Універсального періодичного огляду, а також відповіді на рекомендації, зроблені державами під час огляду. Держави-члени та спостерігачі, а також інші зацікавлені сторони також мають можливість висловити загальні зауваження до ухвалення підсумкового документа¹⁹.

Універсальний періодичний огляд як універсальний механізм передбачає не лише розгляд повного кола питань у сфері дотримання прав людини в державі, а й отримання інформації з різних джерел: від самої держави, від інституцій ООН та від інших зацікавлених сторін.

Неурядові організації можуть надавати інформацію, яка може бути включена до загального підсумкового звітнього документа «зацікавлених сторін», підготовленої Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини, тобто документа, який також розглядається під час Універсального періодичного огляду.

Резолюцією 16/21²⁰ Ради з прав людини від 25 березня 2011 року було внесено окремі зміни до процедури огляду, серед яких передбачено, що національні правозахисні установи держави, акредитовані у повній відповідності з Паризькими принципами (резолюція 48/134 Генеральної Асамблеї ООН)²¹, матимуть право виступати на пленарній сесії Ради з прав людини одразу після виступу держави, яка перевіряється. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини матиме таке право, оскільки вважається таким, що повністю відповідає Паризьким принципам.

За впровадження результатів універсального періодичного огляду несуть відповідальність, в першу чергу, держави, які пройшли огляд. Під час наступного циклу універсального періодичного огляду держава має надати інформацію про заходи, вжиті з метою виконання рекомендацій, що містяться в попередньому огляді.

¹⁹ <https://minjust.gov.ua/m/zagalni-vidomosti-pro-upo>

²⁰ Резолюція 16/21 Ради з прав людини від 25 березня 2011 року «Огляд роботи та функціонування Ради з прав людини» <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G11/126/78/PDF/G1112678.pdf?OpenElement>

²¹ Принципи, які стосуються статусу національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини [Паризькі принципи]. Додаток до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 20.12.93 N 48/134 <https://ips.ligazakon.net/document/MU93312>

Як зазначалося раніше, необхідність підтримання та зміцнення миру й міжнародної безпеки, розвиток співробітництва між державами світу та дотримання прав людини була підтверджена на кількох форумах ООН, особливо після публікації оглядів ООН у 2015 році та в контексті розгляду та затвердження Цілей сталого розвитку.

Двома ключовими моментами в концепції підтримання миру є необхідність зосередитися на першопричинах і стати більш ефективними у запобіганні деструктивним конфліктам. У цих двох сферах важливими є економічні, соціальні та культурні права, оскільки вони охоплюють основи безпеки, якої бажають мільйони людей – їжа, вода, охорона здоров'я, житло, робота, освіта. Підтримання та зміцнення миру й міжнародної безпеки, розвиток співробітництва між державами світу та дотримання прав людини тут тісно переплетені, але саме підхід, заснований на гарантіях прав людини, забезпечує правову основу, в рамках якої ці вимоги до безпеки людини можуть і, як мінімум, повинні бути виконані.

Незважаючи на те, що економічні, соціальні та культурні права іноді згадуються або розглядаються як окремий набір прав, вони нерозривно пов'язані з громадянськими та політичними правами, і у випадку підтримання миру очевидним є їхній взаємопідсилювальний характер²². Тим не менш, обговорюючи зв'язок між правами людини і миром, існує тенденція зосереджуватися на громадянських і політичних правах, при цьому економічним, соціальним та культурним правам дослідниками відводяться умовні ролі²³.

Насправді, досить складно розмежувати громадянські та політичні права, а також економічні, соціальні та культурні права у контексті їх впливу на сталий розвиток, оскільки вони взаємно впливають у складних контекстах²⁴. Так, Управління Верховного комісара ООН з прав людини наводить приклад того, що

²² Louise Arbour, High Commissioner for Human Rights, Statement to the Open-Ended Working Group established by the Commission on Human Rights to consider options regarding the elaboration of an optional protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Geneva, 14 January 2005

²³ Cahill-Ripley, A, 'Foregrounding Socio-Economic Rights in Transitional Justice: Realising Justice For Violations Of Economic And Social Rights', *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol. 32/2 (2014), 183–213.

²⁴ Ковальчук І.В. Нормативно-правове забезпечення концепції політики сталого розвитку сільських територій / І.В. Ковальчук // *Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи: кол. моногр.* — Київ: Центр учбової літератури, 2019. — С. 215-226.

тим, хто не вміє читати і писати, часто важче знайти роботу, бути політично активним або ефективно використовувати свободу вираження поглядів²⁵. Всесвітня організація проти катувань йде далі, висвітлюючи низку способів, за допомогою яких порушення економічних, соціальних і культурних прав можуть призвести до катувань і жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження та інших форм насильства²⁶. Там, де люди страждають від бідності, як наслідок, існує обмеження ресурсів, за допомогою яких вони можуть захищати або вимагати захисту прав, що, в свою чергу, посилює вірогідність стати жертвами насильства і катувань, нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження.

Ті, хто достатньо сміливий, щоб вимагати поваги до економічних, соціальних чи культурних прав, будь то профспілкові активісти, робітники, правозахисники чи приватні особи, можуть стати жертвами жорстоких нападів з боку державних та приватних силових структур. Хоча ці категорії прав тісно пов'язані між собою, часто існують відмінності в мотивації всередині груп, які беруть участь у насильницьких громадянських конфліктах, як зазначено в роботі Френсіс Стюарт про горизонтальну нерівність. Вона зазначила, що часто саме політична нерівність змушує лідерів прагнути підкреслити та використати ексклюзивну групову ідентичність для мобілізації прихильників для повстання. Однак частіше саме економічна та соціальна нерівність спонукала членів групи наслідувати їх²⁷.

Економічні, соціальні та культурні права на всіх стадіях підтримання миру вступають у гру протягом усього циклу насильницьких конфліктів: по-перше, відмова в економічних і соціальних правах може бути причинним фактором конфлікту – першопричиною і рушійною силою тривалих заворушень. По-друге,

²⁵ OHCHR, Key concepts on ESCRs - Are economic, social and cultural rights fundamentally different from civil and political rights?

<http://www.ohchr.org/EN/Issues/ESCR/Pages/AreESCRfundamentallydifferentfromcivilandpoliticalrights.aspx>

²⁶ World Organization Against Torture, How disrespect for economic, social and cultural rights can lead to torture and other forms of violence, 2010, <http://www.omct.org/escr/about/disrespect-lead-to-violence/>

²⁷ F. Stewart. Presentation at the U.S. Institute of Peace, "Will Addressing Horizontal Inequalities Decrease the Likelihood of Political Violence?" February 22, 2010, quoted in Michelle Swearingen, Group Inequality and Conflict: Some Insights for Peacebuilding, USIP Peace Brief 28, May 2010

насильницький конфлікт сам по собі може спричинити порушення економічних, соціальних та культурних прав або загрожувати їх захисту.

Крім того, самі по собі економічні, соціальні та культурні права можуть бути частиною трансформації конфліктів – невід'ємним елементом запобігання конфліктам; вирішення конфліктів, правосуддя перехідного періоду та постконфліктної розбудови світу. Підхід до побудови безпечного середовища вимагає уваги до, під час і після руйнівного конфлікту, а економічні, соціальні та культурні права мають вирішальне значення на кожному з цих етапів.

Причини деструктивних конфліктів та насильства часто криються в комплексі взаємодіючих факторів, які можуть бути політичними, економічними, соціальними та/або екологічними.

Систематична дискримінація та нерівність, чи то у доступі до охорони здоров'я чи житла, чи в контексті конкуренції за обмежені ресурси чи ресурси, що зменшуються, можуть призвести до самого конфлікту або посилити соціальну чи політичну напругу, що призведе до руйнівного конфлікту чи насильницької конфронтації, що, у свою чергу, увічнює цикли позбавлення механізмів гарантій та захисту прав²⁸.

Показово, що в поєднанні з репресіями за громадянські та політичні права порушення економічних, соціальних та культурних прав може виступати в якості рушійної сили переведення заворушень низького рівня в насильство високої інтенсивності. Однак порушення економічних, соціальних та культурних прав часто подаються як «фонова» інформація яка не береться до уваги як фактор, що сприяє соціальному безладу та конфліктам.

Фактори ризику, які можуть виступати індикаторами потенціального конфлікту, висвітлено Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини у своїй доповіді «Раннє попередження та економічні, соціальні та культурні права»²⁹. Фактори ризику включають серйозну соціальну та економічну

²⁸ Report of the Secretary-General on the question of the realization in all countries of economic, social and cultural rights (A/HRC/4/62), 2007 p. 8

²⁹ Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), (2016) Early warning and economic, social and cultural rights, OHCHR: Geneva, p.2. OHCHR has argued that there is increasing evidence that violations of economic, social and cultural rights such as those relating to food and health, water crises, displacement and forced evictions are not only causes and consequences of violence, social unrest and conflict but need to be used as predictors within prevention

нерівність, відсутність доступу до ефективних механізмів розгляду скарг, відсутність змістовних консультацій у сфері захисту прав людини, відсутність демократичного простору для активного громадянського суспільства, відсутність незалежності засобів масової інформації, нерівний доступ до природних ресурсів, зокрема землі, деградацію соціальних послуг та зростання безробіття.

Крім того, соціальна, політична та економічна нерівність у доступі до продовольства та контролі над природними ресурсами, необхідними для виробництва продуктів харчування, таких як земля, вода та їжа, можуть посилити існуюче невдоволення та створити імпульс до руйнівного конфлікту. Визнаючи цей факт, Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО) прагне на рівні міжнародної політики та місцевих проєктів інтегрувати перспективу сталого розвитку, враховуючи тісний взаємозв'язок між продовольством, водою та потенціалом руйнівних конфліктів³⁰.

З огляду на фундаментальний характер економічної, соціальної та екологічної бази для життя та засобів до існування, увага до реалізації економічних, соціальних та культурних прав є життєво важливою для превентивної роботи, спрямованої на усунення першопричин та структурних нерівностей.

Важливо, що моніторинг порушень економічних, соціальних та культурних прав може виступати важливою частиною оцінки ризиків конфліктів для «ефективного інформування з метою попередження та реалізації превентивних зусиль»³¹.

З метою попередження порушення прав людини, можуть бути використані як індикатори: факти дискримінації конкретних груп населення; більш поширене або поглиблене невдоволення та/або репресії; погіршення бідності (бідність підживлює конфлікти) та посилення або соціальної нерівності. Однак у цьому процесі є деякі проблеми, включаючи визначення «ранніх» з точки зору строків

strategies. For this reason, they advise that the analysis of economic, social and cultural rights should therefore be at the forefront of any national or international early warning effort.

³⁰ The State of Food Security and Nutrition in the World, FAO, 2017, <http://www.fao.org/3/a-I7695e.pdf>

³¹ OHCHR, Early Warning and Economic, Social and Cultural rights, 2016, op. cit. p.16

для втручання державних або міжнародних інституцій, а також отримання, збір та обмін необхідними даними. Тут роль громадянського суспільства і, зокрема, правозахисників є ключовою.

Отже, з метою попередження порушень та ефективного захисту економічних, соціальних та культурних прав людини, варто:

- здійснювати моніторинг кількості порушень економічних, соціальних та культурних прав; розширювати тлумачення кола можливих порушників; розширювати географічний моніторинг порушень та посилення вразливості окремих груп у суспільстві/громаді (злочини на ґрунті ненависті, дискримінація, як формальна, так і неформальна), можуть допомогти виявити ситуації, в яких існує підвищений ризик виникнення, ескалації або рецидиву конфлікту;

- фіксувати порушення економічних, соціальних та культурних прав, які виступають першопричинами та іншими тригерами конфліктів (наприклад, порушення громадянських та політичних прав), що відображають взаємозалежність прав, з метою зрозуміти, як реагувати на скарги до того, як вони «переростуть» у насильство та протести;

- моніторинг прогресивної реалізації економічних, соціальних і культурних прав, включаючи аналіз бюджету направлено на захист прав людини: наприклад, зменшення частки фінансування, що витрачається на охорону здоров'я або житло в регіоні, може свідчити про дискримінацію певних груп населення;

- публічне громадське обговорення скарг, пов'язаних з реалізацією економічних, соціальних і культурних прав, в рамках переговорів і посередництва може бути корисним для усунення першопричин, що лежать в основі конфлікту, або порушень, які сталися в результаті насильницького конфлікту;

- використання рамок економічних, соціальних і культурних прав також може бути корисним для вирішення суперечок щодо розподілу ресурсів з точки зору гуманітарної допомоги та довгострокових пріоритетів розвитку.

Управління Верховного комісара ООН з прав людини проводить не лише моніторинг та фіксацію порушень економічних, соціальних і культурних прав, а також здійснює ряд заходів, сприяючи сталому мирному підходу, наприклад, важливу роботу з раннього попередження прав людини. Така робота потребує продовження та подальшого розвитку, наприклад, розробки пропозицій, стратегій, моделей та рекомендацій від ОБСЄ та інших органів, що мають досвід у ранньому попередженні та запобіганні порушенню прав людини.

Більше того, необхідно систематично розглядати внесок, який Управління Верховного комісара ООН з прав людини може зробити задля підтримання миру. Управління Верховного комісара ООН з прав людини може більш цілеспрямовано та ефективно використовувати існуючі механізми для сприяння сталому миру та забезпечення розгляду економічних, соціальних та культурних прав як частини сталого мирного підходу до розбудови миру.

Рада ООН з прав людини як міжнародний правозахисний орган у системі ООН, що замінив Комісію ООН з прав людини повинна чітко наголошувати на важливості реалізації економічних, соціальних і культурних прав як частини довгострокового сталого розвитку суспільства.

Наприклад, такі механізми, як Спеціальні процедури та Універсальний періодичний огляд, можуть визначати ситуації з правами людини, які можуть призвести до конфлікту, та чітко вказувати на роль фактів недотримання гарантій економічних, соціальних та культурних прав у сприянні такому ризику. Важливо, що фактори ефективного механізму захисту прав людини також можуть відігравати свою роль не лише у запобіганні конфліктам, але і в трансформації конфлікту та його вирішення мирним шляхом. Важливим інституційним кроком у цьому напрямку була діяльність Ради з прав людини, яка на 34-й черговій сесії обґрунтувала необхідність створення Групи високого рівня з прав людини «з метою сприяння впровадженню прав людини в усю систему Організації Об'єднаних Націй, з акцентом на «внесок прав людини в розбудову

миру шляхом посилення діалогу та міжнародного співробітництва для заохочення захисту прав людини»³².

Верховний комісар ООН підкреслив, що «використання широкої Концепції прав людини, яка, що важливо, враховувала порушення економічних, соціальних і культурних прав, допомогла виокремити структурне насильство, ізоляцію та нерівність, як фактори, які породжують насильство»³³.

Однак у різних договірних міжнародних інституціях розгляд аспектів забезпечення гарантій захисту економічних, соціальних та культурних прав міг би бути більш всебічним і методичним. Крім того, визнаючи бюджетні обмеження та обмеження робочого навантаження, у довгостроковій перспективі ООН може прийняти Загальний коментар щодо механізму захисту економічних, соціальних та культурних прав та підтримання ідей сталого розвитку.

Як зазначалося раніше, всі правозахисні органи могли б розширити і поглибити співпрацю і зв'язок з тими, хто працює над досягненням Цілей сталого розвитку в рамках ООН, особливо з архітектурою розбудови миру, а також зовнішніми регіональними організаціями, регіональними правозахисними інституціями, а також з спеціально уповноваженими окремих країн, неурядовими організаціями та громадянським суспільством.

Завдяки навчанню та більш регулярній співпраці між відокремленими підрозділами, міжнародні організації можуть поглибити своє розуміння внеску у розбудову механізмів гарантування та захисту економічних, соціальних та культурних прав, задля підтримання миру за допомогою перспективних превентивних механізмів (а не лише як захід для реагування на минулі порушення через правосуддя попереднього періоду). Наприклад, новий спільний політичний і оперативний миротворчий орган міг би тісно співпрацювати з Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини для розробки узгодженої цілісної стратегії запобігання правопорушенням, яка включала б усі права людини.

³² Human Rights Council, Report of the Human Rights Council on its thirty-fourth session, 4th August 2017, A/HRC/34/2, para.11

³³ <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=21242&LangID=E>

Варто окремо акцентувати увагу на тому, що на додаток до архітектури ООН з розбудови миру, інші органи, відповідальні за заходи із запобігання конфліктам, повинні включати розгляд механізмів гарантування дотримання економічних, соціальних та культурних прав до своєї компетенції та прагнути включити такі права до спільних або, принаймні, всеосяжних стратегій аналізу та захисту³⁴.

Міжнародні правозахисні інституції повинні шукати нові можливості для розвитку зв'язків з правозахисними органами на міжнародному, національному та місцевому рівнях, оскільки це буде корисним для досягнення та розвитку взаємного розуміння того, що означає гарантії економічних, соціальних та культурних прав та як вони можуть співпрацювати для досягнення цієї спільної мети.

Держави відіграють вирішальну роль у впровадженні та напрацюванні механізму захисту економічних, соціальних і культурних прав на власній території, у своїй політиці та судовій практиці. По суті, держави повинні інтегрувати економічні, соціальні та культурні права у всі відповідні квазіправові та правові стратегії розвитку, опираючись на мирні угоди та Білль про права, а також забезпечити кодифікацію соціальних, економічних та культурних прав у своїх конституціях. Так само держави-учасниці ООН повинні ратифікувати відповідні міжнародні документи з прав людини.

Держави-учасниці ООН можуть висвітлювати у своїх доповідях до міжнародних органів та в рамках Універсального періодичного огляду заходи, вжиті ними для забезпечення захисту та заохочення економічних, соціальних та культурних прав у ситуаціях високого ризику конфлікту, під час конфлікту та в перехідний і постконфліктний період.

З точки зору практики, держави-учасниці повинні заохочуватися до включення економічних, соціальних та культурних прав до своїх стратегій оцінки ризиків та раннього попередження порушення прав, а також до заходів

³⁴ UN GA A/60/339 Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms, Report of the Special Representative of the Secretary-General on the situation of human rights defenders, Hina Jilani, 7 September 2005, para. 14

запобігання конфліктам у ширшому сенсі, наприклад, розгляд скарг, що ґрунтуються на порушеннях економічних та соціальних прав, у рамках переговорів та посередництва.

Крім того, держави повинні включати заходи для забезпечення захисту та заохочення таких прав у постконфліктні програми розбудови миру, як зазначалося раніше. Наприклад, держави повинні забезпечити, щоб будь-який постконфліктний розвиток за участю недержавних суб'єктів, таких як міжнародні фінансові установи, агентства з розвитку та приватний бізнес, враховував економічні, соціальні та культурні права як пріоритет, а також проводили оцінку ризиків, пов'язаних з правами людини, та належну обачність. Крім того, співпраця з відповідними суб'єктами, такими як агенції ООН, для того, щоб вони могли отримати відповідні дані, є обов'язковою, особливо з огляду на складність збору детальних і точних даних.

Національні правозахисні інституції, як незалежні від уряду механізми можуть відігравати важливу роль у запобіганні конфліктам та забезпеченні поваги до прав людини та їх захисту в конфліктних та постконфліктних ситуаціях. Наприклад, в Україні Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини³⁵ бере активну участь у реагуванні на порушення прав людини.

Ключову роль можуть відігравати громадські організації у ранньому попередженні та запобіганні порушення прав людини, імплементації міжнародних угод та стандартів прав людини, а також у розбудові механізмів захисту економічних, соціальних та культурних прав, в тому числі через право просвітницькі заходи.

Крім того, громадські правозахисні організації зобов'язані вживати превентивних заходів, де це можливо, включаючи усунення порушень прав людини; моніторинг, оцінка та документування фактів порушення прав людини; сприяння діалогу між сторонами конфлікту для захисту та заохочення прав людини та «вжити заходів для забезпечення того, щоб права людини були в

³⁵ <https://ombudsman.gov.ua/uk>

центрі переговорів між конфліктуючими сторонами, у тому числі в мирних угодах, та контролювати їх виконання».

Недержавні правозахисні організації часто мають хороші можливості для збору даних, моніторингу ситуації щодо порушення економічних, соціальних та культурних прав людини і, як наслідок, бути в змозі проаналізувати причини конфлікту та запропонувати шляхи його вирішення, таким чином сприяючи розбудові механізмів захисту та гарантування дотримання прав через національні та місцеві ініціативи. Розбудова стійкого та мобілізованого громадянського суспільства також необхідна для забезпечення інклюзивної участі всіх груп суспільства в ініціативах з розбудови механізмів захисту та гарантування дотримання економічних, соціальних та культурних прав.

Отже, роль громадянського суспільства є ключовим елементом для забезпечення того, щоб економічні, соціальні та культурні права були вбудовані в підходи до захисту прав людини через власні програми, через взаємодію з правозахисними механізмами та ініціативами, а також з точки зору захисту економічних, соціальних та культурних прав у складних соціально-економічних умовах³⁶.

Організації громадянського суспільства також відіграють важливу роль у зборі даних: документування скарг або порушень економічних, соціальних та культурних прав та моніторинг факторів ризику, пов'язаних з ініціюванням або ескалацією соціального конфлікту, а також рецидивом існуючого конфлікту. Таким чином, вони можуть зробити свій внесок у підтримання сталого розвитку, забезпечивши контроль за дотриманням прав людини, включаючи економічні, соціальні та культурні права. Правозахисники повинні продовжувати моніторинг та збір доказів щодо порушень прав людини, які мають вирішальне значення для підтримання соціальної рівноваги.

Позитивним моментом є те, що Спеціальний доповідач ООН з питань становища правозахисників відзначив можливість проведення спільних ініціатив

³⁶ Ковальчук І.В. Правова природа економічних, соціальних та культурних прав: міжнародний аспект / І.В. Ковальчук // Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст: кол. монографія. - Біла Церква: БНАУ, 2022. – С. 80-116.

з Департаментом миротворчих операцій та з особами, які мають мандат на спеціальні процедури, щодо кращого захисту захисників економічних, соціальних і культурних прав у контексті досягнення цілей сталого розвитку³⁷.

Європейська конвенція з прав людини³⁸, як і більшість інших міжнародних конвенцій з прав людини, встановлює мінімальні стандарти поведінки з особами, які поважають різноманіття демократичних конституційних традицій визначення індивідуальних прав у демократичних спільнотах. 14 протоколів до Європейської конвенції з прав людини та Європейської соціальної хартії (переглянутої у 1998 р.) також відображають конституційний досвід деяких європейських країн щодо захисту економічних і соціальних прав як невід'ємних частин їхніх конституційних та економічного законодавства. Наприклад, щоб уникнути повторення системних політичних зловживань економічним регулюванням, Європейська конвенція з прав людини також містить гарантії прав власності фізичних осіб та прав компаній.

Право на доступ до судових засобів правового захисту, як правило, гарантується більшістю міжнародних договорів з прав людини, і окремі вчені вважають його звичаєвим міжнародним правом³⁹. Існує широкий консенсус щодо того, що правосуддя – усунення наслідків правопорушення – є загальним принципом права. Воно випливає з римського правового принципу *Ubi ius ibi remedium*, що означає, що для порушення будь-якого права повинен існувати засіб правового захисту. У практичному сенсі цей принцип визнає, що права можуть втратити сенс, якщо немає наслідків при їх порушенні.

Засоби правового захисту можуть забезпечити відшкодування збитків для жертв, але вони також служать для забезпечення верховенства права. Засоби правового захисту можуть служити інтересам спільноти у накладенні санкцій на порушників та запобіганні майбутнім порушенням з боку тих самих чи інших правопорушників. Право на ефективний засіб правового захисту закріплено як у Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, так і в

³⁷ A/HRC/34/52 23 January 2017, Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders Human Rights Council Thirty-fourth session 27 February-24 March 2017, paras. 33, 53

³⁸ https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr

³⁹ Dinah Shelton, Remedies in International Human Rights Law, Oxford University Press (2010) at 465

Європейській конвенції з прав людини, а також серед інших регіональних договорів з прав людини. Комітет ООН з прав людини стверджував, що: «держави-учасниці повинні самостійно забезпечити механізми, щоб особи також мали доступні та ефективні засоби правового захисту для захисту прав. Такі засоби правового захисту повинні бути відповідним чином адаптовані таким чином, щоб враховувати особливу вразливість певних категорій осіб, включаючи, зокрема, дітей. Комітет надає важливого значення встановленню державами-учасницями належних судових та адміністративних механізмів розгляду скарг про порушення прав за національним законодавством. [...] Адміністративні механізми, зокрема, необхідні для виконання загального обов'язку розслідувати заяви про порушення швидко, ретельно та ефективно за допомогою незалежних та неупереджених органів. Національні правозахисні інституції, наділені відповідними повноваженнями, можуть сприяти досягненню цієї мети. Неспроможність держави-учасниці розслідувати заяви про порушення може сама по собі призвести до окремого порушення. Припинення триваючого порушення є невід'ємним елементом права на ефективний засіб правового захисту»⁴⁰.

Стосовно Європейської конвенції Суд зазначив, що засіб правового захисту є ефективним лише тоді, коли він є доступним і достатнім. Він повинен бути достатньо визначеним не тільки в теорії, але і на практиці, і повинен бути ефективним як на практиці, так і в праві, беручи до уваги індивідуальні обставини справи. Особливо важливо підкреслити, що, з огляду на свободу розсуду держави, Конвенція не вимагає будь-якої конкретної форми правового захисту. Однак природа права, про яке йде мова, має наслідки для типу засобу правового захисту, який держава зобов'язана забезпечити⁴¹.

З цих міркувань важливо підкреслити, що, незважаючи на взаємозалежність і взаємозв'язок усіх прав людини, економічні, соціальні та

⁴⁰ UN Human Rights Committee, General Comment No. 31, "Nature of the General Legal Obligation on States Parties to the Covenant," 26 May 2004, paragraph 15

⁴¹ Council of Europe, Guide to good practice in respect of domestic remedies, adopted by the Committee of Ministers on 18 September 2013, available at https://www.echr.coe.int/Documents/Pub_coe_domestics_remedies_ENG.pdf

культурні права мають специфічний характер, зумовлені конкретними зобов'язаннями, а отже, вимагають конкретних засобів правового захисту.

Однак необхідно досягти подальших успіхів у вирішенні питання економічних, соціальних і культурних прав як пріоритету, враховуючи їх попередню маргіналізацію в рамках політики прав людини, а також їх прирівнювання до загального економічного розвитку.

Складно переоцінити важливість впровадження заходів з удосконалення механізмів гарантування прав людини, особливо в контексті справедливості правосуддя, для досягнення цілей сталого розвитку на місцях за допомогою правозахисного підходу до розвитку, стратегій запобігання соціально-економічним конфліктам та оцінки ризиків виникнення таких конфліктів, що включає економічні, соціальні та культурні права. Цього можна досягти, використовуючи систему економічних, соціальних і культурних прав для надання допомоги у визначенні пріоритетів ресурсів для напрацювання стратегії та розбудови потенціалу через участь, навчання та інституційну реформу. Зацікавленим сторонам необхідно розглянути конкретні кроки, які можуть бути зроблені з цією метою, а також продовжувати розвивати мислення, політику та практику з цієї важливої теми. З цією метою обов'язковим є постійний обмін знаннями, співпраця, співпраця та обмін передовим досвідом між усіма зацікавленими сторонами.

Список використаних джерел та літератури:

1. A/HRC/34/52 23 January 2017, Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders Human Rights Council Thirty-fourth session 27 February-24 March 2017, paras. 33, 53
2. Cahill-Ripley. A, 'Foregrounding Socio-Economic Rights in Transitional Justice: Realising Justice For Violations Of Economic And Social Rights', Netherlands Quarterly of Human Rights, Vol. 32/2 (2014), 183–213.
3. Council of Europe, Guide to good practice in respect of domestic remedies, adopted by the Committee of Ministers on 18 September 2013, available at https://www.echr.coe.int/Documents/Pub_coe_domestics_remedies_ENG.pdf
4. Dinah Shelton, Remedies in International Human Rights Law, Oxford University Press (2010) at 465
5. F. Stewart. Presentation at the U.S. Institute of Peace, "Will Addressing Horizontal Inequalities Decrease the Likelihood of Political Violence?" February 22, 2010, quoted in Michelle Swearingen, Group Inequality and Conflict: Some Insights for Peacebuilding, USIP Peace Brief 28, May 2010
6. General Comment No. 24 on State Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights in the Context of Business Activities General Comment/recommendation CESCR E/C.12/GC/24 10 Aug 2017.
7. General comment No. 3: The nature of States parties obligations (Art. 2, par. 1) General Comment/recommendation CESCR, 01 Jan 1991.
8. <http://ennhri.org/about-nhris/human-rights-based-approach/>
9. <http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=21242&LangID=E>
10. <http://www.ohchr.org/RU/HRBodies/UPR/Pages/BackgroundDocuments.aspx>
11. <https://minjust.gov.ua/m/zagalni-vidomosti-pro-upo>
12. <https://ombudsman.gov.ua/uk>
13. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr

14. Human Rights Council, Report of the Human Rights Council on its thirty-fourth session, 4th August 2017, A/ HRC/34/2, para.11

15. Louise Arbour, High Commissioner for Human Rights, Statement to the Open-Ended Working Group established by the Commission on Human Rights to consider options regarding the elaboration of an optional protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, Geneva, 14 January 2005

16. Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), (2016) Early warning and economic, social and cultural rights, OHCHR: Geneva, p.2. OHCHR has argued that there is increasing evidence that violations of economic, social and cultural rights such as those relating to food and health, water crises, displacement and forced evictions are not only causes and consequences of violence, social unrest and conflict but need to be used as predictors within prevention strategies. For this reason, they advise that the analysis of economic, social and cultural rights should therefore be at the forefront of any national or international early warning effort.

17. OHCHR, Early Warning and Economic, Social and Cultural rights, 2016, op. cit. p.16

18. OHCHR, Key concepts on ESCRs - Are economic, social and cultural rights fundamentally different from civil and political rights? <http://www.ohchr.org/EN/Issues/ESCR/Pages/AreESCRfundamentallydifferentfromcivilandpoliticalrights.aspx>

19. Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, New York, 10 December 2008. Entry into force 5 May 2013. Signatories: 45. Parties: 22

20. Report of the Secretary-General on the question of the realization in all countries of economic, social and cultural rights (A/HRC/4/62), 2007 p. 8

21. Substantive issues arising in the implementation of the international covenant on economic, social and cultural rights: poverty and the international Covenant on economic, social and cultural rights. Statement adopted by the committee on economic, social and cultural rights on 4 may 2001

<https://www2.ohchr.org/english/bodies/cescr/docs/statements/E.C.12.2001.10Poverty-2001.pdf>

22. The State of Food Security and Nutrition in the World, FAO, 2017, <http://www.fao.org/3/a-I7695e.pdf>

23. UN GA A/60/339 Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms, Report of the Special Representative of the Secretary-General on the situation of human rights defenders, Hina Jilani, 7 September 2005, para. 14

24. UN Human Rights Committee, General Comment No. 31, “Nature of the General Legal Obligation on States Parties to the Covenant,” 26 May 2004, paragraph 15

25. UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), Committee On Economic, Social And Cultural Rights, Monitoring the economic, social and cultural rights, <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CESCR/Pages/CESCRIntro.aspx>

26. World Organization Against Torture, How disrespect for economic, social and cultural rights can lead to torture and other forms of violence, 2010, <http://www.omct.org/escr/about/disrespect-lead-to-violence/>

27. Американська конвенція прав людини. 1969. <https://www.oas.org/juridico/english/sigs/a-52.html>

28. Денисов В. Н. Африканська хартія прав людини і народів 1981. Юридична енциклопедія : [у 6 т.]. ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1 : А-Г. 672 с.

29. Європейська конвенція з прав людини. 1950. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

30. Загальна декларація прав людини. 1948. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_015

31. Ковальчук І.В. Нормативно-правове забезпечення концепції політики сталого розвитку сільських територій / І.В. Ковальчук // Аграрна політика Європейського Союзу: виклики та перспективи: кол. моногр. — Київ: Центр учбової літератури, 2019. — С. 215-226.

32. Ковальчук І.В. Правова природа економічних, соціальних та культурних прав: міжнародний аспект / І.В. Ковальчук // Концептуальні засади механізму захисту прав людини: український та міжнародний контекст: кол. монографія. - Біла Церква: БНАУ, 2022. — С. 80-116.

33. Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

34. Міжнародний білль про права людини. Виклад фактів. Харківська правозахисна група. Харків: Фоліо, 2004. 62 с.

35. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. 1966.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

36. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. 1966.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

37. Принципи, які стосуються статусу національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини [Паризькі принципи]. Додаток до резолюції Генеральної Асамблеї ООН 20.12.93 N 48/134
<https://ips.ligazakon.net/document/MU93312>

38. Резолюція 16/21 Ради з прав людини від 25 березня 2011 року «Огляд роботи та функціонування Ради з прав людини» <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/G11/126/78/PDF/G1112678.pdf?OpenElement>

39. Резолюція 5/1 Ради з прав людини від 18 червня 2007 року «Інституціональна побудова Ради з прав людини Організації Об'єднаних Націй»

40. Резолюція 60/251 Генеральної Асамблеї ООН від 15 березня 2006
<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/502/66/PDF/N0550266.pdf?OpenElement>

41. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. 2008.
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_i50#Text

42. Яковенко О. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. https://minjust.gov.ua/m/str_14387